

EL DOCTOR ORIOL DE BOLÒS I L'INSTITUT BOTÀNIC DE BARCELONA

Voldria agrair, en primer lloc, a l'Institut d'Estudis Catalans i a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, l'organització d'aquest acte i l'oportunitat que m'han donat de parlar del meu mestre, Oriol de Bolòs. Quan el doctor Vigo va demanar-me de preparar una comunicació breu sobre el doctor Bolòs i l'Institut Botànic, vaig pensar que seria una tasca senzilla, ja que he passat molts anys treballant a l'Institut Botànic i col·laborant-hi. Però m'equivocava. No és gens fàcil parlar desapassionadament de les persones de les quals t'has sentit més proper o de les tasques en les quals t'has implicat molt a fons.

Moltes persones han parlat i escrit sobre el doctor Bolòs en els darrers anys. Les paraules escrites pel doctor Vigo en el que ell anomena «consideracions finals» de l'assaig biogràfic que li va dedicar l'any 1998 (Vigo i Bonada, 1998) s'ajusten tant al que m'agradaria saber dir d'Oriol de Bolòs que no puc fer altra cosa que fer-me-les meves, ja que difícilment les sabré millorar. Tanmateix, tot arriba, i faré aquesta tarda el que bonament pugui, conscient com sóc que, gràcies al doctor Bolòs, vaig aprendre moltes més coses que no pas botànica i que d'ell vaig rebre molts bons exemples que, a mesura que passen els anys, aprecio millor.

El primer record que tinc del doctor Bolòs es remunta a la meva infantesa, quan vivíem a Madrid, però la nostra relació professional s'inicià a les classes de la Facultat de Biologia. Els plans que seguíem en aquella època separaven de seguida els estudiants de biologia en tres especialitats. Jo m'havia matriculat de botànica després d'haver passat uns quants mesos al laboratori d'ecologia separant mostres en formol per al programa Benthos, l'any 1973. Des del 1975, any en què el doctor Bolòs va oferir-me una beca de l'Ajuntament de Barcelona a l'Institut Botànic, vaig tenir l'oportunitat de conèixer molt millor l'Institut i d'aprendre

de més a prop com treballava aquest botànic. L'Institut era el seu espai natural de treball, el lloc on havia reunit tot el que necessitava per desenvolupar els projectes que havia imaginat anys abans. Des del 1975 fins a l'any 2000, tinguérem una relació professional regular a l'Institut.

L'Institut Botànic ha acollit l'evolució del doctor Oriol de Bolòs, des dels seus primers passos en la recerca botànica fins molt més enllà de la seva jubilació. Sincerament, crec que no es pot entendre el conjunt de la seva obra científica sense conèixer aquesta estreta relació, en la qual tingueren un paper essencial dues persones: el seu pare, Antoni de Bolòs, i el seu mestre, Pius Font i Quer (Bolòs i Bolòs, 1968). Em permeto, doncs, de començar amb un breu resum històric.

L'Institut Botànic té el seu origen en el Departament de Botànica del Museu de Ciències Naturals. El 1940 l'Institut Botànic havia de ser considerat, gairebé en la seva totalitat, com la principal obra del doctor Pius Font i Quer. El Museu de Ciències Naturals i, consegüentment, l'Institut Botànic responien a una de les principals iniciatives culturals i científiques endegades per les administracions públiques catalanes, a les acaballes del segle XIX, i sostingudes, no sense dificultats, fins al final de la Guerra Civil. El 1934 l'Institut Botànic havia esdevingut el primer centre de recerca fundat per la Generalitat republicana i començava un camí d'internacionalització creixent, gràcies a una renovada vinculació amb la Universitat de Barcelona i a joves investigadors molt actius, contractats per Pius Font i Quer (Montserrat Martí, 1999).

Oriol de Bolòs, de molt jove, havia conegut aquell Institut Botànic del 1934, quan encara es trobava al Castell dels Tres Dragons del parc de la Ciutadella. Alguna vegada hi havia acompanyat el seu pare, Antoni de Bolòs, que aleshores s'estrenava com a conservador de l'herbari Vayreda. Als deu anys començava a llegir llibres de botànica que el seu pare li portava de l'Institut (Pairolí, 2001). Iniciada la guerra, davant de la possibilitat que els bombardeigs de Barcelona poguessin destruir els herbaris, Font Quer va decidir de traslladar totes les col·leccions de botànica de la Ciutadella a Sant Gervasi, on el risc de les bombes era més reduït (Bolòs i Bolòs, 1968).

L'acabament del conflicte va suposar una època de dura repressió de la qual gairebé ningú no es va deslliurar, i tampoc l'Institut Botànic. Font i Quer fou empresonat i Antoni de Bolòs, en una situació de complet interinatge i d'incerteses de tota mena, es trobà impellit a conservar l'obra del doctor Font, assumint de manera accidental la direcció de l'Institut (Bolòs, 1979). A ell va correspondre la feina d'endreçar i catalogar les col·leccions Salvador i regularitzar-ne la situació administrativa, així com d'organitzar un nou trasllat de l'Institut, aquesta vegada des de Sant Gervasi fins a Montjuïc, on ja hi havia el Jardí Botànic.

Aquesta situació no començà a normalitzar-se fins al 1944. Dos anys més tard, es va signar un conveni de col·laboració amb el Consell Superior d'Investigacions

Científiques (CSIC), gràcies al qual l'Institut n'esdevenia centre associat, amb la qual cosa passava a disposar d'un pressupost addicional al municipal i a tenir la possibilitat de rebre becaris i contractes. Els primers becaris que, gràcies a la signatura d'aquest conveni, va acollir l'Institut Botànic foren Pere Montserrat i, el juny del mateix 1946, Oriol de Bolòs, més jove i al qual la mobilització havia pres menys anys d'estudi. En aquesta època, s'inicia la relació professional d'Oriol de Bolòs amb l'Institut Botànic. Acabats els estudis universitaris, obtingué una beca d'investigació que li permeté realitzar una tesi de doctorat sobre la vegetació del Montseny.

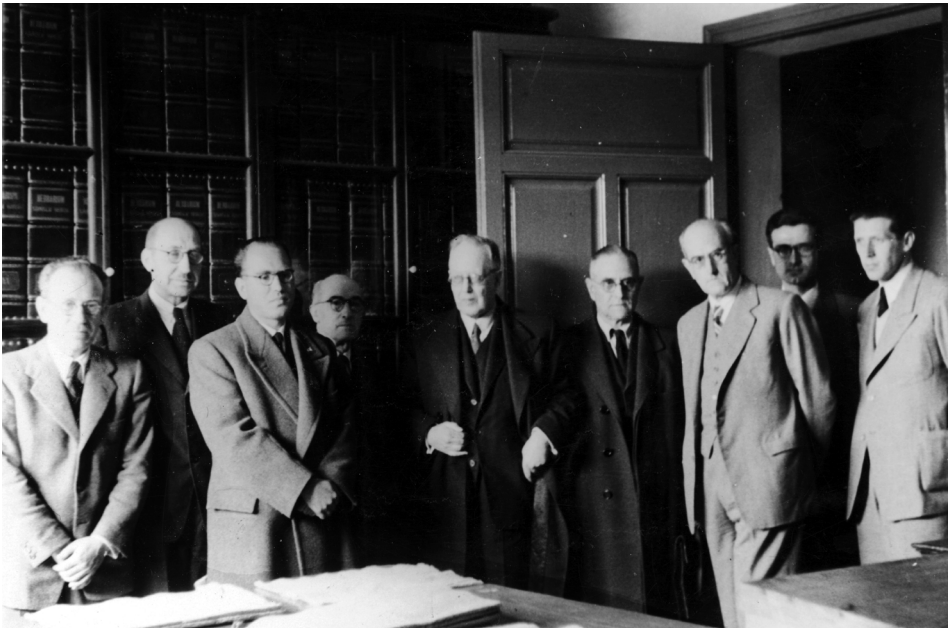
No s'ha parlat prou del paper que el CSIC va dur a terme en aquella època. El règim franquista imposava un duríssim control sobre la universitat. Calia jurar els *Principios del Movimiento* per poder exercir de professor, mentre que al CSIC hi havia un marge de llibertat científica una mica més ampli. Aquest fet va facilitar la reincorporació del doctor Font, que passà a ser *jefe de la Sección de Fanerogamia* de l'Institut Botànic, amb retribució regular, i membre d'un dels patronats en què es dividia el CSIC. Aquesta situació va permetre a Font i Quer

Montseny, 1947 (d'esquerra a dreta): Pere Montserrat, Antoni de Bolòs, Salvador Rivas Goday i Oriol de Bolòs

continuar la seva relació amb l'Institut Botànic. Mariano Taurino Losa, catedràtic de Botànica a la Facultat de Farmàcia i director (més administratiu que altra cosa, en el cas de Bolòs) de les tesis doctorals de botànica realitzades aquells anys a Barcelona, fou nomenat *jefe de la Sección de Micología*, també de l'Institut Botànic. José María Albareda, com sempre ha reconegut Bolòs, impulsava personalment des de la Secretaria General del CSIC el que quedava de l'escola catalana de botànica. Tanmateix, els grans projectes que Font havia encetat es veieren estroncats definitivament. Però molts joves científics trobaren en Font i Quer el mestratge que la universitat d'aquells anys no els podia oferir. Font anava a l'Institut cada dissabte, participava en les excursions i les trobades científiques i resol·lia els dubtes que li presentaven els joves que s'anaven incorporant a l'estudi de les plantes.

Oriol de Bolòs, Ramon Margalef, Pere Montserrat, Josep Vives, Creu Casas, Noel Clarasó, Lluís Riudor i alguns altres assistien a les reunions mensuals que Font i Quer organitzava a l'Institut. Aquella era una època de fortes restriccions, i els botànics trobaven, en les sortides al camp organitzades per l'Institut Botànic o per la Institució Catalana d'Història Natural, espais on podien expressar-se

Institut Botànic de Barcelona, 1945 (d'esquerra a dreta): Mariano Taurino Losa, Antoni de Bolòs, Lluís Solé i Sabarís, Francesc Pardillo, Tomàs Carreras i Artau, Prudenci Seró, Pius Font i Quer, Pere Montserrat i Ramon Margalef

amb una mica més de llibertat de la que es podia gaudir en els ambients acadèmics i urbans. Com el mateix Oriol de Bolòs ha deixat escrit, les excursions botàniques d'aquells anys foren moments de treball intens, però també d'amistat, companyonia i d'una certa normalitat que estimularen activitats posteriors i permeteren el mestratge científic de Pius Font i Quer o de Josias Braun-Blanquet, entre d'altres.

Poc després d'haver llegit el doctorat, Oriol de Bolòs esdevingué col·laborador científic del CSIC a l'Institut Botànic, i el 1953, obtingué la Càtedra de Fitografia y Ecología Vegetal de la Universitat de Barcelona.

Aquests primers temps són per a Oriol de Bolòs anys d'una intensa activitat, com reflecteixen puntualment la quantitat de publicacions que veuen la llum. Al mateix temps que obté el doctorat, col·labora amb el seu pare en la redacció i la publicació d'una de les primeres monografies en què es tracta específicament la vegetació dels voltants de Barcelona, acompanyada d'un extens i modèlic catàleg florístic (Bolòs i Bolòs, 1950). Des de l'Institut, en col·laboració amb l'Estación de Estudios Pirenaicos, s'organitza la vinguda d'alguns investigadors estrangers: entre el 1947 i el 1949, Josias Braun-Blanquet visita cada any Catalunya i, en col·laboració amb Oriol de Bolòs, estudia la vall de l'Ebre. Posteriorment vindran a Barcelona Frei, Allorge, Kubiena, etc. (Bolòs, 1947).

Antoni de Bolòs inicia, des de l'Institut, la publicació de la revista *Collectanea Botanica*, on tenen acollida nombrosos treballs originals de recerca científica i en la qual el seu fill Oriol publicarà de manera regular des del començament.

El 1965 Oriol de Bolòs obtingué la plaça de conservador tècnic de l'Institut Botànic i en fou el director, en substitució del seu pare, que s'havia jubilat el 1958, fins al 1984, any que una disposició administrativa va obligar-lo a deixar la direcció d'aquest centre. De tota manera, va continuar treballant-hi tots els matins fins que, setze anys més tard, la salut no li va permetre continuar. Durant més de cinquanta anys, doncs, la seva activitat científica es realitzà, en bona part, a l'Institut Botànic de Barcelona.

Aquesta segona etapa, en què assumí tota la responsabilitat a l'Institut, coincideix amb l'inici dels treballs per a la redacció de la *Flora dels Països Catalans*. Ja sé que d'aquest projecte en parlarà avui amb molta més autoritat que jo el doctor Josep Vigo, coautor de l'obra amb el doctor Bolòs. Jo només vull parlar-ne des de la perspectiva de l'Institut i exposar el que significà la redacció de la *Flora* per a les col·leccions i el funcionament del centre.

Del doctor Bolòs, en destaco, com una de les persones que vam tenir la sort de conèixer-lo de més a prop, l'enorme capacitat de treball i, molt especialment, la capacitat per a organitzar els esforços i distribuir-se el temps. Seguia un pla de treball rigorosament pautat. Però si hi hagué un projecte que va posar a prova fins al límit les seves capacitats, aquest va ser, sens dubte, la *Flora*.

Moltes de les activitats que el doctor Bolòs feia a l'Institut requerien els mitjans de què disposava el centre. Algunes, malgrat tot, necessitaven aquests mitjans molt més que d'altres. Per a la descripció de les plantes i l'elaboració de les claus o les il·lustracions, és imprescindible accedir a un bon herbari. Per als aspectes relacionats amb la nomenclatura i la taxonomia cal, a més, accedir a una biblioteca ben dotada. Però una de les aportacions més singulars de la *Flora dels Països Catalans* són, sens dubte, els mapes de distribució que acompanyen cada espècie (Bolòs i Vigo, 1984). Sóc testimoni de les nombroses hores que el doctor Bolòs va destinar a l'elaboració d'aquells mapes. Per a la representació de les àrees de distribució de les espècies que es troben als Països Catalans, utilitza taques ombrejades sobre un mapa, on figuren els principals límits geofísics. Naturalment, cada àrea ombrejada és una representació qualitativa basada en alguna observació fiable per a l'autor. Això l'obligava a revisar, per a cada espècie que volia cartografiar, tota la bibliografia europea, ibèrica i nord-africana disponible. Per a l'Europa central, en molts casos, podia basar-se en els treballs precisos ja disponibles, però per a la península Ibèrica, on encara als anys setanta la principal obra de referència era el *Prodromus florum hispanicae* (Willkomm i Lange, 1861-1880), la tasca cartogràfica representava un treball ingent. En els mapes, Bolòs reflecteix tota la informació disponible, incloses moltes dades inèdites de l'herbari. Algunes citacions de plantes noves per al continent africà es van indicar per primera vegada mitjançant un punt en els mapes de la *Flora dels Països Catalans*.

Per a l'Institut, la *Flora* tingué nombroses conseqüències. La més evident va ser que tota l'activitat del centre s'organitzà de manera que facilités al doctor Bolòs l'accés als llibres que consultava amb més freqüència. A més, es va prioritzar la intercalació de nous materials a l'herbari general per tal de reduir al mínim l'esforç de la consulta i es van ordenar les adquisicions bibliogràfiques per mantenir-se al dia de les novetats que afectaven l'àmbit geogràfic o la nomenclatura de les espècies incloses. La redacció de la *Flora* va ser l'objectiu que tenia la màxima prioritat en l'activitat científica del centre i el port vers el qual es va orientar el rumb de l'Institut durant molts anys. Per a l'Institut va significar molts avantatges: avui l'herbari de l'Institut és la collecció de referència tant per a la nomenclatura com per a la descripció de les espècies esmentades a la *Flora*. La biblioteca disposa de les principals obres referides al nostre territori i l'Institut Botànic és conegut internacionalment, no tan sols per les seves publicacions i activitats, sinó també per la *Flora* que els doctors Bolòs i Vigo hi van realitzar. El doctor Bolòs ambicionava situar Catalunya a un nivell equivalent als països de l'Europa central, especialment Alemanya, que li servia de referència. Crec sincerament que en molts aspectes ho va aconseguir.

Aquesta activitat centrada principalment en la recerca científica no sempre va ser prou compresa des de l'Administració municipal. Recordo una anècdota que

Primer Congreso de Estudios Pirenaicos, Sant Sebastià, 1950 (d'esquerra a dreta): Lluís Solé i Sabarís, Josias Braun-Blanquet, Gabrielle Braun-Blanquet, Oriol de Bolòs i Pere Montserrat

Edifici de l'Exposició Internacional del 1929, que fou la seu de l'Institut Botànic entre el 1940 i el 2003

havia sentit al doctor Bolòs més d'una vegada. A final dels seixanta, un regidor municipal, sorprès per una observació realitzada al plenari sobre el fet que l'Institut Botànic era un centre de recerca científica, va voler comprovar per ell mateix la bondat d'aquella afirmació. Va presentar-se a l'Institut, sense avisar, exigint veure el director perquè li expliqués quin descobriment científic es feia aquell dia. Com es podia convèncer algú que mesurava la ciència a pes? La qüestió de la recerca va planar durant molt de temps i va sorgir diverses vegades, de manera que el doctor Bolòs hi va haver d'intervenir amb decisió per defensar la necessitat de la recerca científica als museus de ciències (Bolòs, 1991).

El 1986, quan feia dos anys que Oriol de Bolòs havia deixat la direcció de l'Institut, se'ns va presentar un repte important. L'adjudicació dels Jocs Olímpics a Barcelona suposava construir nous accessos de comunicació entre l'Estadi Olímpic i la ciutat. El jardí era al bell mig i, naturalment, en va quedar afectat. Emprenguérem, aleshores, un llarg camí que va concloure amb la construcció del nou Jardí Botànic i del nou edifici per a l'Institut. Totes les institucions que hi havien participat històricament van contribuir a la solució final. Així, l'Institut ha passat de ser un centre adscrit a centre mixt del CSIC i l'Ajuntament de Barcelona, i la nostra ciutat ha pogut, finalment, construir un jardí botànic ben equipat. En tot aquest llarg procés vam comptar amb el consell prudent del doctor Bolòs, el qual sempre va atendre totes les nostres consultes, va escoltar amb paciència les nostres inquietuds i va fer-nos costat fins on va poder (Montserrat i Bolòs, 1989).

Sabent-se hereus de la millor tradició científica catalana, concretada en el camp de la botànica, Antoni i Oriol de Bolòs van esforçar-se per administrar l'herència rebuda amb una dignitat extrema i permetre'ns, als que hem vingut darrere, poder-la emprar i ampliar-la fins on ens ha estat possible. Els temps de penúries que els va tocar de viure no van permetre d'emprendre les obres que haurien calgut per construir nous edificis que garantissin la conservació i la plena utilització de colleccions tan valuoses. La fi de la dictadura, però, va portar noves esperances. Oriol de Bolòs creia sincerament que la restauració de la Generalitat portaria noves oportunitats i restabliria la situació que havien tingut els museus de ciències naturals d'abans de la guerra. En parlàvem sovint, però els anys passaven i les penúries que ens imposava el petit edifici que ocupava l'Institut Botànic a Montjuïc semblaven no tenir fi. Els corcs continuaven menjant-se els plecs i deixant-se caure, com gotes de pluja seca, sobre les taules de treball. De tant en tant les goteres ens negaven alguna sala. Sovint ens trobàvem davant de problemes la solució dels quals era lluny de les nostres possibilitats. I totes les demandes d'ampliació de recursos topaven amb la mateixa resposta: «Prou n'hi ha amb l'esforç que l'Ajuntament hi dedica, ja que la recerca no és competència municipal». I d'aquest esforç municipal, si mai me n'he queixat per insuficient, no he estat prou just. Gràcies al suport continuat de l'Ajuntament de Barcelona i a l'esforç, en

temps difícils, de persones com Antoni i Oriol de Bolòs, avui podem sentir-nos hereus dels museus de ciències naturals que amb tanta empena i ambició endegaren els nostres avis, en el tombant del segle XIX al XX. Podran els nostres fills dir el mateix de nosaltres?

Dono les gràcies al meu pare, Pere Montserrat Recoder, per les imatges, els consells i les informacions que m'han permès precisar alguns aspectes històrics d'aquesta comunicació. Les fotografies 2 i 3 són de Pere Montserrat i les restants, atribuïdes a Francesc Masclans i Girvés, de l'arxiu de l'Institut Botànic de Barcelona.

JOSEP M. MONTSERRAT
Director del Jardí Botànic de Barcelona

BIBLIOGRAFIA

- BOLÒS, A. de (1947). «Notas informativas». *Collectanea Botanica* [Barcelona], vol. 1, núm. 3, p. 1-2.
- BOLÒS, A. de; BOLÒS, O. de (1950). *Vegetación de las comarcas barcelonesas*. Barcelona: Instituto Español de Estudios Mediterráneos.
- (1968). «Biografía de P. Font Quer». *Collectanea Botanica* [Barcelona], vol. 7, núm. 1, p. 3-45.
- BOLÒS, O. de (1979). «Antoni de Bolòs i Vayreda (Olot, 17 gener 1889 - Barcelona, 17 de setembre 1975)». *Collectanea Botanica* [Barcelona], vol. 11, núm. 1, p. 5-23.
- (1991). «La recerca als museus de ciències naturals». *Vitrina* [Olot], núm. 6, p. 61-64.
- BOLÒS, O. de; VIGO, J. (1984). *Flora dels Països Catalans*. Barcelona: Barcino. 736 p.
- MONTSERRAT MARTÍ, J. M. (1999). «El Instituto Botánico de Barcelona». A: KOPYSTIANSKY, S. [ed.]. *El Jardí. Exposició: Dobles vides*. Barcelona: Institut de Cultura de Barcelona, p. 5-17.
- MONTSERRAT, J. M.; BOLÒS, O. (1989). *El nou Jardí Botànic de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. 32 p.
- PAIROLÍ, M. (2001). *Oriol de Bolòs: una vida dedicada a l'estudi de la botànica*. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca. 125 p. (Biografies de la Fundació Catalana per a la Recerca; 9)
- VIGO I BONADA, J. (1998). «Oriol de Bolòs i Capdevila, fitogeògraf, fitocenòleg, botànic». *Acta Botanica Barcinonensis*, vol. 45: *Doctor Oriol de Bolòs*, p. 7-27.
- WILLKOMM, M.; LANGE, J. (1861-1880). *Prodromus florum hispanicae*. Stuttgart: Schweizerbart.